

PAWEŁ NOWAK

Katedra Projektowania Krajobrazu
Akademia Rolnicza w Szczecinie

TURYSTYKA A OCHRONA ŚRODOWISKA

Streszczenie. Turystyka jest obecnie bardzo dochodową i wciąż rozwijającą się dziedziną gospodarki na całym świecie. Według organizacji zajmujących się turystyką, w przyszłości przewidywany jest dalszy intensywny rozwój i wzrost dochodów z tej dziedziny usług. Nadmierne lub błędne wykorzystanie terenów pod względem turystycznym może jednak spowodować degradację, a nawet zanik wartości, które na początku stymulowały ten rozwój. Wartościami tymi są głównie walory przyrodnicze i kulturowe, decydujące o indywidualizmie danego regionu turystycznego. W opracowaniu zajęto się przedstawieniem problemów, jakie niesie ze sobą turystyka, oraz rozwiązań godzących jej rozwój z ochroną środowiska i regionalnej kultury.

Słowa kluczowe: turystyka, ekoturystyka, ochrona środowiska, projektowanie ekologiczne

Wstęp

Architektura krajobrazu jest dyscypliną naukową, w której człowiek ingeruje w naturalne środowisko przyrodnicze, kształtując je według swoich potrzeb i nadając mu nowe funkcje i wartości estetyczne. Kształtowanie terenów zieleni ma miejsce zarówno w przestrzeniach miast, jak i na obszarach niezamieszkałych. Cechą wspólną wszystkich założeń projektowych jest jednak prawie zawsze estetyzacja środowiska i nadanie obszarowi określonych funkcji przy zastosowaniu żywej materii roślinnej oraz elementów technicznych. Projekty uwzględniające zapotrzebowanie społeczne stają się miejscami chętnie odwiedzanymi nie tylko przez lokalną społeczność, ale także przez turystów odwiedzających dany region. W większości przypadków obszary poddane zabiegom pielęgnacyjnym, ochronnym, rewitalizacyjnym czy projektowym zyskują na swojej atrakcyjności pod względem wizualnym. Często jednak zbyt duża ingerencja człowieka w przyrodę przynosi z upływem czasu dewastację, a nawet degradację środowiska. Ekoturystyka to nowe, alternatywne w stosunku do turystyki masowej, podejście do modelu rozwoju i funkcjonowania turystyki. Dotyczy to tak gospodarki, jak i sposobu zachowań i postaw samych turystów. Jest to pewnego rodzaju filozofia wpisująca się

w nurt powrotu do natury, odmiana turystyki będąca odpowiedzią na dobę przemysłowienia, urbanizacji, nadmiernej eksploatacji zasobów środowiska przyrodniczego. W przedstawionej formie jest ona zjawiskiem polegającym na takim użytkowaniu i zagospodarowaniu turystycznym środowiska przyrodniczego, aby zapewnione było utrzymanie równowagi w systemach ekologicznych. Należy więc wybierać takie formy użytkowe, które nie zakłócą sprawności funkcjonowania przyrody. Przewiduje się, że ekoturystyka będzie w przyszłości podstawową gałęzią turystyki, a ona sama stanie się w niejednym wypadku główną dziedziną gospodarczą wielu regionów i krajów. Problemem staje się zagospodarowywanie obszarów atrakcyjnych przyrodniczo, gdzie interesy ekonomiczne konkurują z koniecznością ochrony przyrody.

Celem pracy jest wskazanie możliwości zagospodarowania turystycznego obszarów dysponujących potencjałem w tym zakresie, tak by miejsca te były turystycznie aktywne przy równoczesnej ochronie środowiska przyrodniczego.

Metody badań

W celu oceny możliwości zagospodarowania turystycznego obszarów będą sporządzone analizy opłacalności oraz określone przewidywane kierunki rozwoju turystyki. Analizy dotyczyć powinny zarówno stanu środowiska przyrodniczego, jak i walorów kulturowych, stanowiących o możliwości rozwoju danego terenu. W pracy zostaną przywołane przykłady pozytywnego i negatywnego oddziaływania na środowisko inwestycji z branży turystycznej. Określone zostaną na tej podstawie możliwości rozwiązań kształtujących środowisko w zakresie jego turystycznej aktywacji, przy jednoczesnej ochronie istniejących wartości.

Ekonomia i marketing w turystyce

Usługi turystyczne są aktualnie w krajach dobrze rozwiniętych jednym z najlepiej rozwijających się sektorów gospodarczych na całym świecie. W roku 2000, według szacunków WTTC (*World Travel and Tourism Council* – Światowa Rada Turystyki i Podróży), ruch turystyczny przyczynił się znacząco do wytworzenia 10,8% światowego PKB, zatrudnienie zaś w branży turystycznej sięgnęło 8%. WTTC przewiduje, że turystyka w kolejnych latach będzie w dalszym ciągu jedną z najprężniej rozwijających się gałęzi gospodarki, a jej udział w tworzeniu PKB w roku 2010 wzrośnie do 11,6%, jednocześnie zatrudnienie w tym sektorze osiągnie poziom 9,1%. Rozwój branży turystycznej jest nieregularny: w latach 1995, 1996, 2000 był on szybki, później zaś w latach 2001-2003 obserwowano spowolnienie. Jednakże przewiduje się wyrównanie krótkoterminowych spowolnień rozwoju w dłuższym okresie czasu. Kilkuletnie wahania przyrostu dochodów z turystyki nie mają większego znaczenia, biorąc pod uwagę stały procent wzrostu na przestrzeni nawet kilkunastu lat. Oczekuje się stałego zwiększania znaczenia turystyki w gospodarce światowej. W roku 2020, według przewidywań UNWTO, liczba turystów zagranicznych sięgnąć ma 1,6 biliona. Analizując dane zgromadzone przez Światową Radę Turystyki i Podróży, można stwierdzić, że turystyka jest bardzo dochodową dziedziną gospodarki, a inwestowanie w nią przyniesie wymierne korzyści w przyszłości.

Jedną z najintensywniej rozwijających się form jest ekoturystyka. Zgodnie z jej założeniami, podstawowe programy użytkowe regionów turystycznych powinny sprowadzać się do obsługi odpowiednich, wynikających z uwarunkowań przyrodniczych, form turystyki (Instytut na rzecz Ekorozwoju).

W aspekcie marketingowym walory środowiska, kultury i poszczególne atrakcje turystyczne nazywamy produktem turystycznym, z którego możemy wydzielić trzy poziomy:

- 1) rdzeń produktu – określa motywację do uprawiania turystyki, główny powód wyjazdu, którym mogą być np. wypoczynek, poznanie, leczenie itd.;
- 2) produkt rzeczywisty – są to składniki samego wyjazdu, takie jak: nocleg, dojazd, wyżywienie itd.;
- 3) produkt poszerzony – odnosi się do elementów wyróżniających produkt turystyczny, które stanowią o jego wyjątkowej atrakcyjności i konkurencyjności, np. wycieczki specjalistyczne, niewystępujące w podobnych lokalizacjach walory przyrodnicze itd. (KOTLER 1980).

Największa konkurencja na rynku usług turystycznych powinna dotyczyć sfery produktu poszerzonego, który indywidualizuje lokalizację, co z kolei sprawi, że to ona jest wybierana przez turystę.

Turystyka w Polsce

Obszar Polski jest bardzo atrakcyjny turystycznie, głównie ze względu na bardzo dobry stan zachowania środowiska przyrodniczego i bogate dziedzictwo kulturowe. By wykorzystać walory naszego kraju w aspekcie rozwoju turystycznego, konieczny jest planowy rozwój, uwzględniający przede wszystkim ochronę środowiska przyrodniczego. Polska, ze względu na fakt, że rozwijała się przemysłowo wolniej niż kraje Europy Zachodniej, zachowała wiele cennych krajobrazowo i przyrodniczo obszarów. Tereny te wymagają jedynie niewielkiej ingerencji w środowisko przyrodnicze oraz infrastrukturę turystyczną, w celu aktywizacji jej na potrzeby turystyki. Zrównoważony rozwój turystyczny i właściwe określenie pojemności turystycznej powinno stanowić priorytet podczas planowania i gospodarowania na tych obszarach. Właściwym działaniem w zakresie projektowania inwestycji byłoby również opieranie się na praktycznej wiedzy, dostarczanej ze zrealizowanych już projektów w krajach zachodnich. Możemy tu dostrzec zarówno rozwiązania sprawdzone, przynoszące zyski i nieszkodzące środowisku naturalnemu, jak i rozwiązania błędne – doprowadzające często do degradacji środowiska przyrodniczego i zaniku ruchu turystycznego.

Projektowanie ekologiczne = ekonomiczne

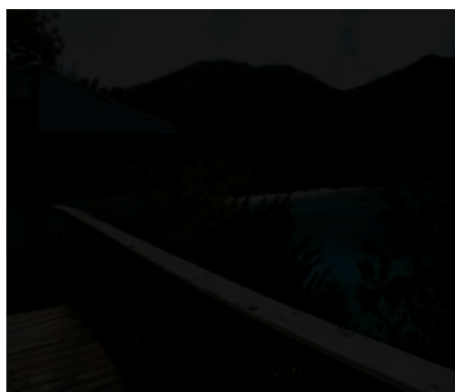
Do projektów dobrze wykorzystujących walory regionu możemy zaliczyć m.in. kompleks ekoturystycznych lotnisk Stanleya Selenguta. Ośrodek wykorzystuje walory środowiska przyrodniczego, czyniąc jedynie minimalne, możliwe do zrekompensowania szkody. Cały projekt został wykonany w oparciu o wskaźniki chłonności turystycz-

nej regionu oraz przy aprobacie miejscowej ludności, której przedstawiono wszystkie aspekty projektu. Odbłyło się to w formie kilku spotkań na których mieszkańcy mieli możliwość zapoznania się z założeniami i wpływem tej inwestycji na ich życie. Osiągnięto nie tylko akceptację, ale również wykorzystano opinie i sugestie przedstawicieli różnych grup społecznych przy wdrażaniu projektu w życie. Głównym zamysłem twórców była nie tylko turystyczna eksploatacja regionu, ale też ochrona rzadkich zbiorowisk roślinnych i plaży, na której wiele gatunków żółwi morskich składa jaja oraz tętniącej życiem rafy koralowej. Po przeanalizowaniu terenu stwierdzono, że wprowadzenie zwykłej, naziemnej zabudowy i związanego z nią ruchu pieszego, spowodowałoby wydeptywanie i erozję gruntów. Doszłoby w ten sposób do degradacji zbiorowisk roślinnych. Woda deszczowa wymywałaby także górną warstwę gleby i spływając do zatoki zamulała wodę, niszcząc w ten sposób rafę koralową i plażę. W efekcie, środowisko przyrodnicze zostałoby zdegradowane, a ruch turystyczny prawdopodobnie w dużej mierze uległby osłabieniu. Obecnie, na skutek właściwego zagospodarowania, ośrodek działa w zgodzie z przyrodniczym otoczeniem już dwadzieścia pięć lat, przynosząc zyski i zachowując dobry stan przyrodniczy regionu (www.usvi.net). Opisany ośrodek mieści się na Wyspach Dziewiczych, a dokładniej na wyspie Saint John. Estate Concordia jest nazwany „wiszącą stacją turystyczną”. Z ośmiu początkowych chat wiszących rozbudował się już do 114, co świadczy o jego popularności i zyskowności. Całość konstrukcji jedynie minimalnie wpływa na środowisko przyrodnicze, a ze względu na specyfikę poruszania się po terenie ośrodka, podszycie lasu pozostaje nienaruszone. Drewniane chaty ustawiono na palach, łącząc je siecią mostków, pod którymi umieszczono przewody elektryczne, kanalizację, media. W ośrodku znajduje się także kawiarnia, sklepik, bar, a nawet galeria sztuki. Drewniane konstrukcje komponują się z naturalnym krajobrazem wyspy i nie niszczą środowiska naturalnego tego regionu.



Rys. 1. Krajobraz Wysp Dziewiczych (www.usvi.net)

Fig. 1. Virgin Islands Vista (www.usvi.net)



Rys. 2. Widok ze wzniesionego na palach domku letniskowego, pomysłu Stanleya Selenguta (www.usvi.net)

Fig. 2. A view from a holiday bungalow elevated wooden paths (www.usvi.net)



Rys. 3. Drewniane pomosty pomiędzy domkami letniskowymi Stanleya Selenguta (www.usvi.net)

Fig. 3. Elevated wooden paths among holiday bungalows (www.usvi.net)

Projektowanie nieekologiczne = nieekonomiczne

Jako przykład niewłaściwego wykorzystania regionu atrakcyjnego turystycznie można wymienić tereny rezerwatu Marismas De Guadalquivir w Hiszpanii, gdzie nieopodal bardzo wartościowych przyrodniczo obszarów bagiennych, usytuowano kompleks hotelowy. Wysokie zużycie wody w tych obiektach spowodowało wysuszenie pobliskich terenów podmokłych i tym samym ich degradację. Środowisko przyrodnicze zostało zubożone – region stracił podstawowy walor, który przyciągał turystów do tego miejsca. W efekcie, dochody z turystyki znacząco spadły (ZARĘBA 2000). Hiszpania czerpie aż 12% produktu krajowego brutto z turystyki. Greenpeace, w swoim raporcie dotyczącym zagrożeń dla przyrody w obrębie wybrzeża Hiszpanii, podaje informacje o planach budowy przez deweloperów kolejnych obiektów hotelowych, obejmujących ponad 200 tys. pokoi, 316 pól golfowych i 112 przystani jachtowych. Taka intensywność zabudowy zagraża znacząco środowisku przyrodniczemu wybrzeży Hiszpanii i przez to rozwojowi turystycznemu tego kraju. Lokalna administracja nie potrafi poradzić sobie z problemem niekontrolowanej zabudowy, mocno ingerującej w środowisko przyrodnicze i krajobraz regionu. Konieczne jest planowe, przemyślane zarządzanie wybrzeżem, by zapobiec jego niszczeniu i degradacji oraz utrzymać ruch turystyczny w regionie (www.tur-info.pl).

Proces projektowy w inwestycjach turystycznych

Przykładem właściwie przeprowadzonego procesu projektowego jest opracowanie sporządzone niegdyś przez rząd Jugosławii: Plan Przestrzennego Zagospodarowania Wybrzeża Adriatyku jako Instrument Organizacji Środowiska. Rosnąca popularność turystyczna wybrzeża Jugosławii pociągnęła za sobą niekontrolowany rozwój infrastruktury w celu zaspokojenia stale rosnącego popytu turystycznego, co z kolei stwarzało zagrożenie degradacji środowiska i specyficznych cech krajobrazu, które były główną przyczyną ekspansji turystyki. Rząd jugosłowiański świadomy zagrożenia, we współpracy z ONZ stworzył długofalowy plan rozwoju turystycznego pod nazwą Projektu Południowego Adriatyku. Regionalny plan zagospodarowania przestrzennego opierał się na założeniach, że w celu zrównoważonego rozwoju należy połączyć wszystkie rodzaje działalności w tymże regionie jednocześnie zintegrować z działalnością w regionach sąsiednich. W celu osiągnięcia równomiernego i spójnego rozwoju wszystkich obszarów wybrzeża zdefiniowano ogólne wytyczne:

- region jest społeczno-ekonomiczną całością, posiada pewną liczbę ośrodków wzrostu i należy określić wpływ tych ośrodków na mniej rozwinięte obszary zaplecza;
- określić struktury działalności gospodarczej i społecznej w regionie oraz synchronizację tych powiązań w ramach rozwoju samego regionu, korelację z regionami sąsiednimi i całym planem;
- przyjąć tezę, że turystyka jest podstawowym kierunkiem rozwoju, oraz określić jej charakter, zakres i strukturę;
- przeprowadzić funkcjonalny podział obszarów ze względu na ich naturalne cechy i zasoby, z uwzględnieniem środków ochrony zasobów przyrodniczych i walorów kulturowych;
- zaprojektować nową strukturę rozmieszczenia ludności w oparciu o formy osadnictwa oraz ośrodki wzrostu, z uwzględnieniem społecznego rozwoju ludności.

Wybrzeże Adriatyku posiada cechy charakterystyczne, do których należą m.in. występujące tu historyczne ośrodki miejskie wraz z nierozwiniętym zapleczem. Presja ruchu turystycznego wymagała zmiany tradycyjnej organizacji obszaru, by poprawić jego komunikację oraz zwiększyć infrastrukturę turystyczną. Nastąpił chaotyczny rozwój zabudowy całego regionu, a brak przemyślanego planu zagospodarowania skutkowało zajmowaniem przez nią najładniejszych terenów wybrzeża, ze szkodą dla naturalnego krajobrazu. Głównym celem opracowania było osiągnięcie planowego, skoncentrowanego rozwoju (w oparciu o ośrodki wzrostu) na tych obszarach, którymi były historyczne ośrodki miejskie. Zmodyfikowano plany rozwoju by dostosować je do aktualnych potrzeb. Komunikacja miast te opierała się kiedyś głównie na transporcie morskim, z tego też względu posiadają one jedynie wąskie zaplecze techniczne i występuje tu niski stopień połączeń drogowych z wnętrzem kraju. Po zmodyfikowaniu planów stworzono system dróg biegnących równolegle i prostopadle do wybrzeża, w celu połączenia komunikacyjnego poszczególnych ośrodków ze sobą oraz lepszego zintegrowania całości regionu z resztą kraju. Pierwsze efekty wykazały, że jest to bardzo dobra metoda aktywacji rozwoju turystyki na niezagospodarowanych obszarach, lecz niesie ona ze sobą wiele zagrożeń, może bowiem powodować dezorganizację przestrzeni

i stanowić przeszkodę w racjonalnym jej wykorzystaniu, z tego względu musi być bardzo dobrze przemyślana i kontrolowana.

Turystyka posiada specjalne wymagania ilościowe (maksymalna i optymalna pojemność turystyczna obszaru) oraz jakościowe (produkt turystyczny). Ilość potencjalnych obszarów turystycznych jest zwykle ograniczona i z tego względu zwrócono uwagę na obszary mniej atrakcyjne i sposoby ich aktywacji. Pojemność turystyczna obszaru jest względnie stała, jednak zależy ona jeszcze od sposobu organizacji całego terenu, tak więc odpowiednie rozlokowanie infrastruktury turystycznej może znacząco rozłożyć presję turystyczną na cały region i oszczędzić środowisko przyrodnicze przed nadmierną presją w jednym punkcie. W jugosłowiańskim planie aktywizacji niezagospodarowanych obszarów wybrzeża znajdują się wytyczne, według których budowano nowe osiedla turystyczne. Można tu wymienić zalecenia takie, jak:

- różna wielkość i różny układ przestrzenny osiedli, które powinny być zintegrowane ze środowiskiem przyrodniczym i dominującymi elementami krajobrazu;
- dostatecznie duże przestrzenie otwarte na osiedlach, przeznaczone do celów rekreacyjnych;
- ścisłe powiązanie nowych osiedli z już istniejącymi, przez wspólne funkcje i usługi.

Projektowane jednostki osadnicze rozplanowano tak, by każda z nich posiadała indywidualne atrakcje (produkt poszerzony). Miejsca do budowy osiedli określano na podstawie badań charakterystycznych cech naturalnych regionu i istniejącej sieci osadniczej.

Plan ochrony przyrody wybrzeża obejmuje ochronę środowiska oraz wszystkich naturalnych zasobów i stworzonych przez człowieka udogodnień. Interesujący w tym opracowaniu jest fakt, że termin „ochrona” oznacza w tym wypadku, „że elementy stanowiące o atrakcyjności obszaru powinny służyć potrzebom współczesnego człowieka, a nie należy ich chronić w sposób statyczny, polegający jedynie na zachowaniu ich istniejącej formy”¹.

Krajobraz odgrywa bardzo ważną rolę w ofercie turystycznej jugosłowiańskiego wybrzeża. Jest on bardzo specyficzny, występują tu gaje oliwne, lasy iglaste, uprawy lawendy w połączeniu z formacjami skalnymi i zabudową w postaci starych osiedli. Wszystko to tworzy swoistą kompozycję przestrzenną charakterystyczną dla tych terenów. Zagrożeniem dla tego stanu stała się ekspansywna i chaotyczna zabudowa niszcząca harmonijny układ wybrzeża. W celu uniknięcia degradacji krajobrazowej proponowano maksymalną integrację nowego budownictwa z krajobrazem w oparciu o następujące zasady (KUKLIŃSKI 1976):

- nowe osiedla powinny być oddalone od wybrzeża i wkomponowane w pasy zieleni, co zapewni tereny służące do wypoczynku i rekreacji, ale niesie to za sobą konieczność stworzenia infrastruktury podnoszącej atrakcyjność i funkcjonalność terenów oddalonych nieco od wybrzeża;

¹ Na podstawie referatu „Studium i problemów środowiskowych w regionie przyciągającym turystykę masową: Jugosłowiańskie Wybrzeże Adriatyku” przygotowanego przez F. Gasparovicia, M. Marasovicia, A. Marinovicia i M. Prelaga.

- w nowo powstających osiedlach należy projektować tereny zieleni, będące nieodłącznym elementem zabudowy miejskiej, równoważąc architekturę, co stanowi wyraz idei otwarcia miasta na środowisko zewnętrzne;
- powinno się rekonstruować i konserwować historyczną zabudowę, jak i tereny zieleni, w istniejących jednostkach miejskich.

Dzięki udziałowi społeczności lokalnej osiągnięto:

- bezpośredni i czynny wkład ludności w sporządzanie planów,
- edukację ludności w sferze planowania przestrzennego i ekologii,
- postrzeganie planu zagospodarowania jako „ich własny”,
- integrację ludności.

Wnioski

Wszelka działalność projektowa i wykonawcza powinna być przeprowadzana za aprobatą ludności zamieszkującej opracowywane tereny. Powinna być ona informowana i świadoma oraz winna uczestniczyć w podejmowaniu decyzji dotyczących zatwierdzania planów.

Przy wykorzystaniu walorów kulturowych obszaru oraz naturalnych walorów środowiska, które są podstawowymi wartościami decydującymi o atrakcyjności turystycznej każdego obszaru, konieczna jest ich dobrze rozplanowana ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów. Wszelkie zabiegi, zmierzające do poprawy atrakcyjności turystycznej i czerpania korzyści finansowych z zasobów regionu, muszą być dobrze przygotowane przez władze lokalne. Występuje również konieczność informowania ludności, co jest wartościowym produktem turystycznym w ich regionie, a tym samym wymaga zagospodarowania i ochrony.

Edukacja ekologiczna kształtuje relację pomiędzy człowiekiem, a przyrodą. Pokazuje, że człowiek jest zależny od środowiska i odpowiedzialny za wszelkie zmiany, jakie w nim dokonuje. Na skutek chęci maksymalizacji zysków z turystyki, zaniedbywania kształcenia ludności lokalnej w tej materii, dochodzi często do degradacji środowiska przyrodniczego i walorów regionu, które przyciągały przedtem ruch turystyczny. Zbyt rozbudowana infrastruktura i zatracenie indywidualizmu – klimatu miejsca czy tzw. ducha miejsca *genius loci* – skutkuje ograniczeniem ruchu turystycznego i spadkiem zarobków ludności.

Ze względu na występujące na obszarach atrakcyjnych turystycznie zagrożenia, jedną z najważniejszych funkcji władz lokalnych powinna być więc edukacja ludności w sferze turystyki zrównoważonej i uświadamianie im korzyści finansowych płynących z racjonalnej formy korzystania z zasobów regionu.

Właściwym kierunkiem rozwoju wydaje się stworzenie rozwiązań opartych na daleko idących analizach terenu, badaniach interdyscyplinarnych, zarówno środowiskowych, jak i architektonicznych, urbanistycznych i społecznych, w których priorytetem działań powinna być ochrona środowiska.

W Polsce obecnie dostrzega się szansę rozwoju turystyki zrównoważonej. Istnieje możliwość wykorzystania funduszy z Unii Europejskiej, która przeznacza znaczne kwoty na ochronę środowiska i rozwój regionalny. Zrównoważony rozwój turystyczny

gwarantuje stałe dochody oraz poprawę warunków życiowych społeczeństwa. Inwestycje w dobrze zaplanowany rozwój przyniosą zyski nie tylko dla człowieka, lecz także przyrody.

Literatura

- Institut na rzecz Ekorozwoju. Materiały szkoleniowe. [www.ine-isd.org.pl].
KOTLER P., 1980. Principles of marketing. Prentice Hall, New York.
KUKLIŃSKI A., 1976. Środowisko człowieka a rozwój społeczno-ekonomiczny. Wybór opracowań. PWE, Warszawa.
Serwis Informacyjny Branży Turystycznej. [www.tur-info.pl].
Serwis informacyjny Wysp Dziewiczych USA. [www.usvi.net].
World Travel And Tourism Council. [www.wttc.org].
ZARĘBA D., 2000. Ekoturystyka: Wyzwania i nadzieje. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

TOURISM AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

Summary. Nowadays tourism is very profitable branch of the world economy which is still developing. Sustainable and intensive development alongside with future profit growth in this field are forecast by operating tourism organizations. The existing threat to the environment connected with its exploitation and improper use may bring about both degradation and loss of values that first of all stimulate regional tourism growth. That values in focus are basically natural environment and regional culture. The study concentrates on the problems that tourism brings as well as on solutions that might reconcile values protection and tourism development.

Key words: tourism, ecotourism, environmental protection, eco-design

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Paweł Nowak, Katedra Projektowania Krajobrazu, Akademia Rolnicza w Szczecinie, ul. Janosika 8, 71-424 Szczecin, Poland, e-mail: pnowak@saton.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

4.11.2008

Do cytowania – For citation:

Nowak P., 2009. Turystyka a ochrona środowiska. Nauka Przym. Technol. 3, 1, #14.